

**Відоображення соціокультурних пріоритетів
нижньодніпровських судновласників
у назвах каботажних вітрильників: перша чверть ХХ ст.**

Олександр Коник

ORCID: 0000-0002-3277-7362

oleksandr_konyk@ukr.net

*Херсонський державний університет,
вулиця Університетська, 27, м. Херсон, 73013, Україна*

Анотація. Розглянуто інформативні можливості документів державного архіву Херсонської області для пізнання соціокультурних пріоритетів та реальних механізмів формування соціальної та національної самосвідомості в соціо професійній групі нижньодніпровських власників каботажних суден. Стан вивчення джерельної бази з теми дає підстави стверджувати, що найбільш повними з виявлених є фонди Херсонської портової митниці. Найдавнішими документами з проблеми в цілому, виявленими в ДАХО, є документи кінця XVIII ст. Вони містять також грецькі й турецькі назви, що дозволяє провести цікаві паралелі відносно тягlosti окремих назв, зокрема, біблійних. В основній частині повідомлення згруповано та проаналізовано виявлені назви. Ієрархія пріоритетів виявилася такою: на першому місці стоять імена власні, за ними назви, що уособлюють біблійних та євангельських героїв, святих (з абсолютним пріоритетом Св. Миколи), отців церкви. Далі йдуть географічні назви, соціальні визначення та родинні зв'язки, якісні визначення, загальні поняття, природні явища, імена історичних діячів, відомих людей, історичні терміни, що позначали суспільний поділ чи специфічні заняття, радянсько-компартійні назви, астрономічні назви, назви зі світу птахів, назви з міфології, казок, легенд, давні українські суспільні поняття, етноніми, імена авторів, літературних героїв, назви з природничої історії, рідко вживані в регіоні екзотичні назви, імена й титули членів російського імператорського дому, назви зі світу риб, водяних істот, назви з рослинного світу, тваринного світу, світу комах. У висновку стверджується, що приведена в тексті статистика назв демонструє широке коло уподобань судновласників, переважно консервативних, однак часто й романтичних, що відображають реальне соціальне й просторове самовизначення, національні, а за радянських часів здебільшого політичні пріоритети. Потенціал залучених до вивчення проблеми матеріалів далеко не вичерпаний, тому тема залишається перспективною для подальших досліджень.

Ключові слова: назви суден, каботажні вітрильники, нижньодніпровські судновласники, соціокультурні пріоритети.

Надійшла до редколегії 16.10.2018

Прорецензована 07.11.2018

Рекомендована до друку 13.11.2018

**Displays of Socio-Cultural Priorities
of the Lower Dnipro Ship-owners in the Names of Coastal Sailors:
the first quarter of the 20th century**

Olexander Konyk

ORCID: 0000-0002-3277-7362

oleksandr_konyk@ukr.net

*Kherson State University,
27 University Street, Kherson, 73013, Ukraine*

Abstract. The report considers the informational possibilities of the documents of the Kherson State Archives for the knowledge of socio-cultural priorities and the real mechanisms of formation of social and national consciousness in the socio-professional group of the Lower Dnipro owners of coasting vessels. The study of the source base gives grounds to assert that the modern funds of the state institutions of the Russian Empire in the Kherson State Archives are only the remnants of the former departmental archives, and the most complete funds presenting the problems in the specified chronological framework, that is, the names of coastal merchant ships of the basin of the Lower Dnipro in the early twentieth century are the funds of Kherson port customs. If we are talking about the most ancient documents found on the subject today, then they are related to the end of the XVIII century. Mostly they record the names of military frigates and large merchant ships that entered Kherson port and also have Greek and Turkish names. This allows for interesting parallels in the continuity of the tradition of names, in particular biblical and sacred history. In the main part of the message, the identified names are grouped and analyzed. The hierarchy of priority of ship-owners in the choice of names was as follows: in the first place are the names of their own, followed by the names that personify the biblical and evangelical heroes, saints (the absolute priority of St. Mychola), the fathers of the church, and others. Further in descending order are geographical names, social definitions and family relationships, qualitative definitions, general concepts, natural phenomena, names of historical figures and famous people, historical terms that denoted social division or specific occupations, Soviet and communist names, astronomical names or phenomena, names from the world of birds, names from mythology, fairy tales and Legend, ancient Ukrainian social concepts, ethnonyms, names of authors and literary heroes, names from natural history, exotic names rarely used in the region, names and titles of members of the Russian Imperial House, names from the world of fish, water creatures, names from vegetation and animal world and from the world of insects. The conclusion is that the statistics given in the text show the wide range of preferences of ship-owners, mostly conservative and often romantic and the ones that reflected real social and spatial self-determination, national, and in the Soviet times, more and more political priorities. The potential of the materials used in the study of the problem is far from being exhausted, so the topic remains promising for further research.

Keywords: Names of Ships, Coastal Sailing Vessels, Lower Dnipro Ship-owners, Socio-cultural Priorities.

Received 16.10.2018

Revised 07.11.2018

Accepted 13.11.2018

Постановка проблеми. Проблема становлення й кристалізації національної культури та формування національного менталітету є актуальною для сучасного українського суспільства та є предметом міждисциплінарних студій. Важливою її складовою є поняття національної самосвідомості, що формується на рівні національної спільності та її окремих верств і груп громадян [7]. Однак пізнати реальні механізми формування цієї самосвідомості та соціокультурних пріоритетів, якщо йдеться про їх історичне дослідження, дуже непросто.

Аналіз досліджень і публікацій. Певна річ, історики не стоять осторонь від вирішення цих питань. Є цікаві праці, в яких порушуються проблеми ролі історичної освіти, чинників, які впливають на менталітет українців, зокрема, українських селян, і тому подібні важливі речі. Однак стосовно обраної нами соціо професійної групи нижньодніпровських судновласників із праць відомих українських авторів можемо назвати тільки роботу Олексія Шляхова [8]. Вона стосується ширшого кола проблем вивчення взаємин судновласників і моряків Азово-Чорноморського басейну, але містить також підрозділ, безпосередньо дотичний до нашого предмета дослідження, в якому йдеться про менталітет та соціальну поведінку судноробітників [8, с. 165–176] – так автор називає власне матросів, найману робочу силу. Крім того, це ґрунтовне дослідження стосується насамперед парового флоту, а назви суден там хоч і присутні при висвітленні основної теми, але не є предметом спеціального розгляду.

Мета дослідження. Обрана нами тема може бути новою й, на наш погляд, перспективною для дослідження якщо не джерел формування згаданої національної самосвідомості в досить специфічній соціо професійній групі судновласників каботажних парусників басейну Нижнього Дніпра, то, принаймні, для формування фактичної бази для таких досліджень. Бо назви парусників якимось чином могли відображувати ідеали, культурні норми, традиції й побутові стереотипи певної суспільної групи – речі, важливі для формування національної самосвідомості [7]. Відтак предмет нашого повідомлення – відображення соціокультурних пріоритетів нижньодніпровських судновласників у назвах каботажних вітрильників у першій чверті ХХ ст. – видається обґрунтованим.

Виклад основного матеріалу. Основою роботи є складена нами база даних назв суден, що заходили в Херсонський морський порт. Хронологічно вона охоплює період від 1799 р. до 1924 р., але відомості кінця XVIII – XIX ст. в цій базі представлені недостатньо повно і стосуються усіх взагалі кораблів, що відвідували Херсон, з військовими фрегатами включно, у тому числі й тих, що були побудовані в Херсоні у XVIII ст. Значно ширше представлені назви невеликих торговельних парусників, зроблених у 10–20-х роках минулого століття переважно в нижньодніпровських прибережних селах і містечках – Рибальчому, Збур'ївці, Станіславі, Олешках, а також у Херсоні та ще

деяких інших місцях. Власниками таких парусників були переважно мешканці названих сіл, вони ж часто були й шкіперами. Членами нечисленних команд – від двох до п'яти осіб – були переважно родичі чи односельці. Ці невеликі дерев'яні судна з однією-двома шоглами й часто без твердої палуби здійснювали каботажні (в межах імперії, зазвичай у межах Азово-Чорноморського басейну) перевезення, тому ретельно фіксувалися митницею. Отже, джерельною базою роботи є фонди митниці, дорадянські фонди та фонди періоду УСРР Державного архіву Херсонської області. Дотична до теми інформація міститься також у документах періоду Української Народної Республіки, Української держави, періоду правління Денікіна, у фондах, де сконцентровано документи, що відображають діяльність пристаней, портів, вітрольного флоту та ін. (див. відповідні розділи в [6]).

Основний блок назв запозичено з митної документації, яка, окрім власне назв, часто містила й інші відомості про судно та його власників. Митники фіксували, парусне чи парове це судно, інколи уточнювали його тип – найчастіше це були т.з. річкові дуби, або «дубки», що могли здійснювати й прибережне морське плавання. Досить часто це могли бути більш крупні торговельні судна – требаки, або зовсім невеликі – шаланди, катери, баркаси, каюки і т. ін. аж до лоцманських човнів включно, які або мали назву, або ні – в записках обмежувалися їх номером. Митники вказували місце приписки плавзасобу, згаданий шойно номер за корабельним списком, прізвище власника, головний матеріал при будівництві судна (дерево чи метал, причому якимось чином розрізнялося залізо й сталь. – *О.К.*), число щогл і палуб, рік побудови, місце побудови, дані щодо розмірів (довжина, ширина), і ще з десяток різних відомостей [1, арк. 1–128]. Митні паспорти, своєю чергою, містили ще інформацію про державну належність торговельного судна («прапор російського торговельного флоту», вантажопідйомність у ластвах, фіскальні позначки про сплату реєстраційних послуг, в радянські часи іноді – про користування кухнями в портах, сплату шкіперами різноманітних членських внесків в організаціях на кшталт товариства спасіння на воді і т.п. [5, арк. 1–142; 4, арк. 1–148]. Справи про шкіперські штрафи дають уявлення не тільки про назви суден шкіперів-порушників митної дисципліни, але й про способи шкіперських, з точки зору митників, зловживань і махінацій тощо (див., наприклад [3, арк. 1–92]). Отже, залишаються ще й інші, крім дослідження назв суден, можливості для вивчення й інтерпретації цього й інших використаних нами джерел. А вони варті уваги ще й тому, що митники, згадувані ще у біблійних текстах, були необхідними для будь-якої влади, і могли собі дозволити певний консерватизм (основний наш документ з назвами, книга реєстрації виданих паспортів, і у 1924 р. велася на тих самих формулярах, що були затверджені ще у 1914 р. [1, арк. 1]), що забезпечувало спадкоємність, та об'єктивними – за самою природою діловодства.

Найвний матеріал, що фіксував назви, ми класифікували за окремими ознаками та приводимо далі у табличній формі, за кількома групами. За основу взято списки 1917 р., стосовно подальших років назви, що вже зустрічалися, не повторюються, а доповнюються новими. Назви подані в перекладі, в окремих випадках вони дублюються за джерелами.

Таблиця 1

**Назви суден каботажного та припортового плавання,
зафіксовані працівниками Херсонської митниці
в 1917–1924 рр. [1, арк. 1–128]**

№	Група	Назви
1	Імена власні (15,7%)	<p><u>1917:</u> Олександр, Володимир, Георгій, Олена, Іларіон, Лариса, Ліда, Марія, Надія (Надежда), Микола, Павло, Пантелеймон, Прохор, Святослав, Сергій, Софія, Станіслав, Тереза</p> <p><u>1918:</u> Горпина (Аграфена), Василь, Катерина, Ксенія, Олімпіада (Липа), Світлана, Тамара, Емма, Юрій</p> <p><u>1921:</u> Євген, Надія (укр.), Єлизавета, Джемма, Нюся</p> <p><u>1922:</u> Олександра, Ганна, Дуся, Ігор, Люба, Маня, Михайло, Неллі, Петро, Поліна, Шура, Емма</p> <p><u>1923:</u> Валя, Надія (рос.), Надя</p> <p><u>1924:</u> Аліна, Алла, Дмитро (варіант – Димитрій), Коля, Ніна, Ольга, Федір, Яків</p>
2.	Біблійні та евангельські герої, святі, отці церкви та ін. (10,9%)	<p><u>1917:</u> Архістратиг Михаїл, Св. Архістратиг Гавриїл, Василь Великий, Георгій Побідоносець, Захарія, Іларіон, Іоанн Хреститель, Костянтин і Олена, Покрова, Преображення Господнє, Преподобний Георгій, Саровський Серафим, Свята Покрова, Св. Олексій, Св. Андрій Первозванний, Св. Апостол Андрій Первозванний, Св. Василій Великий, Св. Георгій, Св. Георгій Побідоносець, Св. Димитрій, Св. Іоанн, Св. Іоанн Хреститель, Св. Іоанн Предтеча, Св. Миколай, Св. Пантелеймон, Св. Сергій, Спаситель, Три Святителі</p> <p><u>1918:</u> Св. Григорій, Преподобний Сергій, Єпископ Досифей, Іоан Предтеча, Св. Гавриїл, Св. Георгій, Св. Зосим, Св. Князь Володимир, Св. Олександр Невський</p> <p><u>1921:</u> Рафаїл</p> <p><u>1923:</u> Пророк Ілля</p>

Таблиця 1 (продовження)

№	Група	Назви
3.	Географічні назви (9,2%)	<u>1917:</u> Акерман, Березань, Буг, Воронеж, Дніпро, Дунай, Меота, Москва, Полтава, Саратов, Станіслав, Таврія <u>1918:</u> Іртиш, Красноводськ, Румунія <u>1921:</u> Берислав, Дністер, Кафалонія, Дністер, Оранієнбаум <u>1922:</u> Анатолія, Корсунь, Херсон <u>1923:</u> Троя, Фіолент, Абас-Туман <u>1924:</u> Адлер, Вардане, Кінбурн (варіант – «Кімбург»), Меганом, Нижній Дніпро, Нікополь, Росія, Чауда
4.	Соціальні визначення та родинні зв'язки (8,1%)	<u>1917:</u> Благодійник, Добродійник, Доброзичливець, Друг, Друг братик (братец), Друг господар (варіант – Друг господаря), Дружні брати, Дружний, Дружок, Люб'язний, Люб'язний брат, Люб'язний батько, Батько Василь, Батько Доброзичливець, Первісток (Первенец), Небога (Племяннича), Сім'янин, Співробітник, Синок, Шановний (Уважаемый) <u>1918:</u> Трудівник, Люб'язні брати, Люб'язний батько Григорій, Паливода (Сорванец), Товариш <u>1924:</u> Улюбленець, Улюбленець моря, Улюблений батько, Трудівник моря.
5.	Якісні визначення (8,1%)	<u>1917:</u> Буйний, Швидкий, Вірний, Гордий, Грізний, Живучий, Забіяка, Відважний, Корисний, Жвавий (Резвый), Сильний, Строгий, Вдалий, Слава Росії <u>1918:</u> Неспокійний, Моторний, Скорий, Сміливий, Щасливий, Трудовий, Удатний; Успіх <u>1921:</u> Жвавий (Буйний) <u>1923:</u> Бродяга, Гучний, Переможець <u>1924:</u> Небувалий, Безстрашний, Непереможний
6.	Загальні поняття, природні явища (7,6%)	<u>1917:</u> Бажання, Користь <u>1918:</u> Мрія, Герой, Знахідка, Порив, Батьківщина, Фортуна, Енергія <u>1921:</u> Шквал, Галявинка, Герой, Баламут <u>1922:</u> Весна, Постріл, Картуш, Нірвана <u>1923:</u> Промінь, Світло, Скороход, Хвиля <u>1924:</u> Ураган, Громобій, Накат, Прибій, Прогрес, Труд, Екватор
7.	Історичні діячі, відомі люди (7,3%)	<u>1917:</u> Адмірал Нахімов (варіант – Нахімов), Олександр Невський, Олександр Суворов (варіант – Суворов), Генерал Скобелев, Дмитро Донський, Князь Володимир, Козак Платов, Оттоман, Петро Великий, Ростислав (Моравський ?)

Таблиця 1 (продовження)

№	Група	Назви
		1918: Граф Тотлебен, Великий Петро, Єрмак, Князь Суворов, Мстислав Удатний, Раванський (?) 1922: Імператор Олександр І, Франц-Альберт 1923: Потьомкін, Рафаель 1924: Аверов, Колумб, Ломоносов, Магеллан
8.	Історичні терміни, що позначали соціальний поділ суспільства чи специфічні заняття (6,4%)	1917: Боярин, Варяг, Воєвода, Піонер, Принц, Рицар, Полководець, Веселий моряк 1918: Витязь, [Воєвода Путник (?)], Гонець, Моряк, Працівник 1921: Іноземець, Вартовий, Партизан, Комунар 1922: Гридні (?), Кооператор, Рибалка 1923: Батрак, Кредитор, Професор
9.	Радянсько-компартиїні назви (5,3)	1921: Спартак (колишній «Микола») 1922: В. П. Затонський, Лейтенант Шмідт 1923: Воровський, 1 Травня (кол. «Русалка»), 25 жовтня (кол. «Комунар»), Свердлов (кол. «Зинов'єв(?)» – кол. «Українець», Прапор соціалізму, Калінін, Ленін, Народоволець, Раковський, Труд (кол. «Воєвода»), Сосновський 1924: Володарський-24, Евстафій Ревенко, Марат, Жовтень (Октябрь), Чубар
10.	Астрономічні назви чи явища (4,2%)	1917: Галлея, Зоря, Марс, Меркурій, Пегас[ій], Сатурн, Юпітер 1921: Метеор 1922: Вега, Венера, Ясна Зоря 1923: Зеніт, Полярна Зірка 1924: Уран
11.	Назви зі світу птахів (3,6%)	1917: Ворон, Лебідь, Орел, Сокіл 1918: Голубка 1921: Буревісник 1923: Кібчик, Орлятко, Орлиця 1924: Галка, Голуб, Чорний ворон, Яструб
12.	Назви з міфології, казок, легенд (3,1%)	1917: Арго, Озіріс, Русалка, Чорномор 1918: Синеус 1921: Аскольд, Горбоконик, Пересвет 1923: Привид 1924: Чарівник (Кудесник), Ельдорадо
13.	Давні українські суспільні поняття, етноніми та ін. (2,5%)	1917: Гайдамака, Запорожець, Козак, Кубанець, Слов'янка, Українець 1918: Бесарабець, Чорноморець 1924: Малорос
14.	Автори, літературні герої чи реальні особи (1,4%)	1917: Дідусь Крилов, Флор Силін 1918: Макар Ситников (?) 1924: Пушкін, Трас Шевченко

Таблиця 1 (закінчення)

№	Група	Назви
15.	Назви з природничої історії (1,4%)	<u>1917</u> : Перли (Жемчуг), Самородок <u>1923</u> : Вулкан <u>1924</u> : Алмаз, Фосфор
16.	Рідко вживані назви (1,4%)	<u>1917</u> : Дусман <u>1918</u> : Дефіно <u>1921</u> : Фор-Форд <u>1922</u> : Кісмет <u>1924</u> : Маклуш
17.	Члени російського імператорського дому (1,1%)	<u>1917</u> : Великий Князь Олексій, Великий Князь Георгій <u>1918</u> : Дагмара, Царевич
18.	Назви зі світу риб, водяних істот (1,1%)	<u>1922</u> : Сазан, Тритон <u>1924</u> : Короп, Медуза
19.	Назви з рослинного світу (0,6%)	<u>1918</u> : Троянда <u>1922</u> : Незабудка
20.	Назви з тваринного світу (0,6%)	<u>1921</u> : Тигр <u>1924</u> : Левиця
21.	Зі світу комах	<u>1918</u> : Бджілка <u>1924</u> : Мураха

Запропонована класифікація є досить умовною, але вона дозволяє якось упорядкувати матеріал та зробити його доступним для аналізу. Нескладні підрахунки, своєю чергою, дозволяють реконструювати певним чином хоч якось матеріалізовані у процентному відношенні пріоритети власників суден. Бо, як правило, це були приватні власники, один чи декілька. Винятком є назви з групи 9, які ми умовно назвали «радянсько-компартийними», оскільки вони з'явилися вже в переможні для радянської влади часи (з 1921 р.). Судна цієї групи переважно були паровими чи моторними (буксири й катери, що обслуговували акваторію порту, іноді невеликі товаро-пасажирські пароплави, що могли здійснювати рейси до Одеси), й належали залежним від держави компаніям, зокрема, Нижньодніпровсько-Бузькому пароплавному. Ще треба підкреслити, що приведені в таблиці № 1 назви жодним чином не є вичерпними, тому можливі висновки, зроблені на їх основі, можуть позначити тенденцію, але не можуть мати абсолютного характеру.

Як видно з таблиці, у першу трійку соціокультурних пріоритетів при виборі назв своїй власності й, можливо, гордості, входили імена власні, імена біблійних ветхозавітних та новозавітних героїв, святих, пророків, отців церкви, релігійних свят та ін., а також географічні назви (групи 1–3). Група імен у даній вибірці є найбільшою, до того ж, багатозначною. Більшість імен, зафіксованих у 1917 р., зокрема Олександр, Володимир, Георгій, Олена, Іларіон, Марія, Микола, Павло,

Пантелеймон, Святослав, Сергій, Софія, Станіслав можна потрактувати як імена монархів, святих чи угодників. Подібна тенденція зберігається і в наступні роки, але імена стають все більш інтернаціональними (Емма, Джемма, Неллі) та, сказати б, легковажними (Дуся, Люба, Маня, Шура, Коля) та ін., з помітним збільшенням жіночих власних імен. Можна припустити, що ці всі імена щось важили для судновласників/шкіперів, служили нагадуванням з минулого чи надією на майбутнє: за Дусями й Полями могли стояти реальні Євдокії чи Поліни – сестри, наречені чи й дружини. Могли прославляти й власників судна чи їх родичів або друзів – ситуація більш-менш ясна.

Це стосується й групи назв із, умовно кажучи, церковної історії. Тут могла спрацювати дуже давня традиція у «великому» флоті, де назвами окремих святих чи узагальненими, як «Три святителі», називали фрегати та лінійні кораблі. Це стосувалося й іноземних суден, частина списків яких за 1799 р. є в нашому розпорядженні (австрійських і турецьких), то назви, пов'язані з Богородицею-Панагією там рясніють, причому для позначення парусників як під російським («Панагія Анафанітра», «Панагія Апопотізмесіс», «Панагія Діמודіні» та ін.), так і турецьким («Панагія Малтеза», «Панагія Турляні») прапором [2, арк. 3 зв., 4 зв., 19 зв., 23 зв., 26 зв.]. До слова сказати, у списках кінця XVIII ст. в назвах російських суден, що заходили в Херсон, представлена певна кількість імен святих, характерних для католицької конфесії («Мадонна Белбон Консилію», «Мадонна Калігата і Святий Герасим», «Марія Магдалина», «Климент Папа римський» [2, арк. 7 зв., 15, 17 зв., 22 зв., 23, 35] та ін.), що, можливо, пов'язано з толерантним ставленням до католицького культу імператора Павла.

Однак безумовним пріоритетом у цій групі був Святий Микола, захисник подорожніх і моряків, надзвичайно шанований останніми. Парусники з такою назвою належали десяткам судновласників, і назва ця зберігала популярність і в радянські роки. Найменше, що можна сказати стосовно цієї групи назв, це те, що покровительство й заступництво сил небесних було вельми суттєвим пріоритетом подніпровських судновласників.

Складає інтерес третя група назв, пов'язаних із топонімами, гідронімами та іншими назвами, пов'язаними з географією. Тут повний «вінегрет» – представлені назви, пов'язані з імперською історією – «Москва», «Воронеж» (місто, де зародився «російський флот»), «Оранієнбаум», «Полтава» – може, нейтральна назва, а може й імперська – поразка Мазепи в ході Північної війни, ну й т.п. Присутні назви країн і регіонів – «Росія», «Румунія», «Кафалонія» (власник зі Станіслава, прослідкувати його зв'язок з іспанською провінцією важко, однак ... – *О.К.*) і т.п., назви річок – Буг, Дніпро, Нижній Дніпро, Дунай, Дністер (але також – Іртиш). Однак домінують більш близькі до Херсона назви міст – Акерман, Березань, Станіслав, Таврія, Берислав, Корсунь, Херсон, Кінбурн, Нікополь, кавказьких і турецьких приморсь-

ких місцевостей – Анатолія, Адлер, Вардане (район Сочі), Абас-Туман. Остання назва – кліматичний курорт у Грузії, де провів останні дні життя брат Миколи І, великий князь Георгій – могла містити якісь репліки у зв'язку з його кончиною – ну, а може у зв'язку з обсерваторією, що містилася в цьому містечку (тепер селище Абастумані. – *О.К.*). Полюбляли судновласники й гарні грецькі назви кримських мисів – Меганом, Фіолент, Чауда, присутня в назвах навіть старовинна назва Азовського моря – Меота.

Дуже цікавими є назви, пов'язані із соціальними визначеннями та родинними зв'язками (група 4). Тут аж проситься висновок про людей, що фінансували будівництво того чи іншого парусника, чи надавали його в користування тому чи іншому шкіперу – бачимо «Благодійників» і «Добродійників», «Друзів» і «Друзів-братиків», вельми популярним було визначення «люб'язний» – стосувалися братів, батьків (просто чи поіменно – «Люб'язний батько Григорій»), та «улюбленців» – ними могло бути власне судно – «Улюбленець», чи море – «Улюбленець моря», чи батько тощо. Це дуже характерні назви для початку ХХ ст., періоду домінування капіталістичних відносин у причорноморських селах, звідки походить, як вже було сказано, абсолютна більшість парусників торговельного каботажного флоту.

Власне, цікавими для нас є всі групи назв. Вони представлені в таблиці, й кожен може трактувати їх по-своєму, бо обсяг публікації обмежений. Та й можливості для подальшого аналізу цих списків, як зазначалося, далеко не вичерпані. У тому числі й не позбавлені своєрідного комізму: власником *річкового дуба* «Рафаель» (!) побудованого у 1908 р. в Рибальчому, для прикладу, був такий собі Я. Д. Кривоніс, а річкового дуба «Аверов», побудованого у 1902 р. в Севастополі – якийсь С. Ш. Кареман – який стосунок до цього дуба мав знаменитий грецький крейсер чи підприємець-мільйонер, чиїм іменем був названий після вельми суттєвого фінансово вливання в його придбання в англійців – сказати важко. Принаймні, у цьому випадку ніхто не закине українським судновласникам початку ХХ ст. відсутність романтичних почуттів. Це якщо не говорити про назви на кшталт «Троянда», «Незабудка», «Нірвана», «Ельдорадо» «Флор Силін» тощо, представлені в інших групах. Не без комізму можна вважати й ситуацію, коли у шкалі умовних (див. застереження вище) пріоритетів на одній шкалі стануть імена представників російського імператорського дому (група 17) із термінами з групи назв зі світу риб і водяних істот (група 18) – в обох по чотири назви.

Варто згадати окремо ще про 13-ту групу, в якій зафіксовано назви, пов'язані з українським минулим, наближеними до нього етнонімами, тощо. Попри всю імперську ідеологію, водами Дніпра, лиману й Чорного моря все ж ходили й «Гайдамаки», й «Запорожці», й «Козаки», а «Українці» якимось мирно співіснували з «Малоросами» – незалежно від політичного режиму. Правда, за більшовиків «Українець» спочатку перетворився в «Зіновієва», а далі таки в покійного вже на той час, тобто політично безпечного «Свердлова».

Взагалі радянські часи вносили певні, іноді суттєві, але не такі кардинальні, як могло б здаватися, корективи в політику назв. Скажімо, у 1918 р. було ще нічого не ясно у політичному плані, не було й ніяких суттєвих змін у назвах. Петро Великий та Святий великомученики залишалися на бортах херсонських парусників, однак дедалі більше суден ходили без імені – можливо, тому, що номер є аполітичним, відстороненим від поточної політики, а тому безпечним за будь-якої влади. Хоча й мало естетичним, безликим, таким, що ніяк не характеризує особистість чи уподобання власника судна. Бо йдеться саме про приватні требаки, дубки, шаланди й каюки. Серед уподобань їхніх власників залишаються поняття, що характеризують швидкість у різних її проявах – «Скорий», «Метеор», «Гонець» тощо, чи розторопність, метикуватість – «Жвавий», «Бойкий», «Резвый» і т. ін.

1921 р. – початок т.з. непу, однак лимани і тумани, очерети й кавуни, річкові фарватери й морські прибережні течії залишалися, як і колись. Проте воєнні роки все ж приносять зміни – з 1921 р. каботажний флот на якийсь час «дрібнішає», стає дедалі більше безіменних суденець, «серйозні» назви як-от «Ніколай» (можна трактувати і як «Святий Миколай», чи й як колишній імператор – не можна виключати й такого – з його підписом «Ніколай») дедалі змінюються на м'якші, ласкаві – «Джемма» чи «Нюся» – давно відомо, що після воєнного лихоліття люди тяжіють до чогось теплішого. Хоча й тут уподобання могли бути різними. Повоєнні «Партизан», «Вартовий», «Постріл», побудовані вже в 1923–1924 рр. могли нагадувати комусь недавнє минуле – актуальні для херсонців часи німецько-австрійської, французько-грецької, денікінської і т.ін. далеко не мирної присутності в місті та губернії.

У 1922–1924 рр. – усе ще в ходу, умовно кажучи, назви типу «Петро Великий», але меншає святих. Вони ще є, проте помітна еволюція – був «Святий Георгій Побідоносець», став просто «Георгій Побідоносець» – чи Перша світова війна, а далі те, що тоді називалося громадянською війною підірвало віру в святість, чи більшовики-переможці з їх демонстративним атеїзмом дедалі більше забирали влади і впливу, сказати важко, але такі явища розпочалися. Підтвердженням цьому припущенню є група радянсько-компартійних назв (група 9 у таблиці). Бачимо тут вже канонізованих на той час у комуністичній ідеології «революціонера» Спартака, Марата, народовольців, лейтенанта Шмідта, померлих Свердлова, Боровського й Володарського. З живих на той час були «проблемні» Затонський, Зинов'єв, Раковський, Сосновський, Чубар. Цікаво, що сама назва «Ленін» з'являється серед суден у Херсонському порту тільки у 1923 р. Але наврод чи в даному разі можна говорити про ментальні зрушення в судновласників: мова, скоріше, про невблаганну політичну доцільність та побутовий прагматизм.

Висновки. Підсумовуючи, можна сказати, що порушена у повідомленні тема, попри не розроблену поки методику її дослідження, навіть у запропонованому варіанті може бути цікавою. Приведена тут

статистика назв, хоч і базована на обмеженому колі джерел (у сенсі використання тільки певної її частини з величезної кількості документів як Херсонського, так і інших державних архівах України), дає можливість робити певні висновки щодо наявних на початку ХХ ст. соціокультурних пріоритетів власників торговельних каботажних суден Азово-Чорноморського басейну, переважно селян за походженням. Ця статистика демонструє широке коло уподобань, переважно консервативних, однак часто й романтичних, що відображають реальне соціальне й просторове самовизначення, національні, а за радянських часів здебільшого політичні пріоритети. Потенціал залучених до вивчення проблеми матеріалів далеко не вичерпаний, тому тема залишається перспективною для подальших досліджень.

Бібліографічні посилання

1. Ф. 7. Оп. 1. Спр. 252. Херсон: Державний архів Херсонської області.
2. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 409. Херсон: Державний архів Херсонської області.
3. Ф. Р-460. Оп. 1. Спр. 178. Херсон: Державний архів Херсонської області.
4. Ф. Р-460. Оп. 1. Спр. 280. Херсон: Державний архів Херсонської області.
5. Ф. Р-460. Оп. 1. Спр. 85. Херсон: Державний архів Херсонської області.
6. Карпова, А., ред., 2003. *Державний архів Херсонської області*. Путівник. Київ.
7. Горlach, М. І. та Кремень, В. Г., 2009. *Політологія: наука про політику*. Підручник. Київ. Доступно: <https://pidruchniki.com/1420101936497/politologiya/natsionalna_kultura_problemi_prioritetiv>.
8. Шляхов, О. Б., 2003. *Судновласники і моряки Азово-Чорноморського басейну: 90-ті рр. ХІХ ст. – 1914 р.* Дніпропетровськ.

References

- Fund. 7. Inventory 1. File 252. Kherson: State Archives of Kherson Oblast.
Fund 14. Inventory 1. File 409. Kherson: State Archives of Kherson Oblast.
Fund R-460. Inventory 1. File 178. Kherson: State Archives of Kherson Oblast.
Fund R-460. Inventory 1. File 280. Kherson: State Archives of Kherson Oblast.
Fund R-460. Inventory 1. File 85. Kherson: State Archives of Kherson Oblast.
Karpova, A., ed., 2003. *Derzhavnyy arkhiv Khersonskoy oblasti* [State Archives of Kherson Oblast]. Guidebook. Kyiv (in Ukrainian).
Horlach, M. I. and Kremen, V. H., 2009. *Politologiya: nauka pro polityku* [*Political Science: the Science about Politics*]. Manual. Kyiv. Available at: <https://idruchniki.com/1420101936497/politologiya/natsionalna_kultura_problemi_prioritetiv> (in Ukrainian).
Shlyakhov, O. B., 2003. *Sudnovlasnyky i moryaky Azovo-Chornomors'koho baseynu: 90-ti rr. XIX st. – 1914 r.* [Shipowners and seamen of the Azov-Black Sea Basin: 90th years of the nineteenth century – 1914]. Dnipropetrovsk (in Ukrainian).